

**Яценко Т. О.**

*доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник*

*головний науковий співробітник*

*відділу навчання української мови та літератури*

*Інститут педагогіки НАПН України*

*м. Київ, Україна*

## **СУЧАСНИЙ ПІДРУЧНИК УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЯК ДИДАКТИЧНИЙ ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКОЇ ГРАМОТНОСТІ УЧНІВ**

У контексті новітніх освітніх завдань авторським колективом наукових співробітників Інституту педагогіки НАПН України підготовлено чинні підручники «Українська література. 10 клас. (рівень стандарту)» і «Українська література. 11 клас. (рівень стандарту)», дидактичний потенціал яких є одним із чинників формування читацької грамотності сучасних школярів, дієвим інструментом їхнього читацького й особистісного розвитку [1; 3]. У змісті та структурі цих навчальних книг прослідковується логіка врахування вимог тестів міжнародного моніторингу якості освіти PISA щодо формування в учнів умінь кваліфікованого читача, а саме: 1) уміння, що безпосередньо передбачають роботу з текстом – знаходити та виокремлювати інформацію, визначати наявність або ж відсутність необхідної інформації у тексті; 2) уміння, що ґрунтуються на власних роздумах про прочитане – інтерпретувати інформацію з тексту, тобто розуміти факти та змістову сутність тексту (тему, головну думку, загальне призначення тексту, авторську позицію), значення невідомих слів на основі контексту, прослідковувати причинно-наслідкові зв'язки, усвідомлювати мотиви вчинків і поведінки героїв, розкривати їхні характери, формулювати висновки; 3) уміння осмислювати та оцінювати зміст і форму тексту – критично оцінювати зміст прочитаного і розуміти призначення його структурних компонентів; оцінювати повноту та достовірність інформації; виявляти протиріччя в одному чи декількох текстах; висловлювати власну думку про прочитане; оцінювати форму тексту; 4) уміння використовувати інформацію із тексту для практичного розв'язання проблем; виявляти зв'язок прочитаного із сучасністю [1]. Так, у кореляції з означеними вміннями розроблено зміст постійної рубрики «Читацький путівник», де конкретизовано обсяг предметних знань і умінь компетентного читача, що учні матимуть можливість здобути в межах певної програмової теми. Наприклад, у процесі вивчення навчальної теми «Поетичне самовираження» указано на *вміння II групи (уміння, що ґрунтуються на власних роздумах про прочитане)* – «характеризувати основні мотиви і стильові тенденції творчості П. Тичини

та Є. Плужника; аналізувати поезії, пояснювати значення творчості П. Тичини та Є. Плужника для розвитку української літератури; зіставляти засоби художнього вираження в різних видах мистецтва»; на *вміння IV групи (уміння використовувати інформацію із тексту для практичного розв'язання проблем; виявляти зв'язок прочитаного із сучасністю)* – «розуміння важливості формування душевного стоїцизму, вмінь протистояти життєвим труднощам» [3, с. 21].

Навчальний і розвивальний потенціал підручників реалізовано в рубриках пізнавально-довідкового характеру, що сприяє формуванню вмінь кваліфікованого читача, розвитку предметної читацької та ключової культурної компетентності старшокласників. Так, змістове наповнення та методичний апарат до рубрик «Знайомство здалеку і зблизька» (підрубрики «Портрет», «Вдача», «Захоплення», «Сторінки життєпису»), «Художній світ письменника» і «Культурно-мистецький контекст» орієнтують на поглиблення в учнів-читачів *умінь I групи (знаходити і виокремлювати необхідну інформацію)*. Їх рівень сформованості як результат самостійного опрацювання школярами означеного навчального матеріалу рекомендується перевіряти запитаннями і завданнями на зразок таких: «Скористайтеся інформацією, що «схована» в QR-кодi. Розгляньте зображення П. Тичини (фото, графічний портрет), опрацюйте матеріал підручника, а за потреби й інші джерела інформації. Створіть емоційний портрет поета. Поділіться своїми думками в класі» [3, с. 24]. Така організація навчальної діяльності в цілому сприятиме формуванню в уяві старшокласників образу письменника як цікавої, багатогранної й талановитої особистості, загальному розумінню його творчого доробку (історична доба, тематика, проблематика, загальна характеристика творчості), глибокому осмисленню художнього твору, розвиватиме пізнавальний інтерес до творів митця, допомагатиме на прикладі його життя і творчості розумінню міжмистецької взаємодії.

Завдання, що запропоновані в рубриці «Ваші читацькі проекти» сприяють вдосконаленню в учнів *умінь II групи, тобто вміння, що ґрунтуються на власних роздумах про прочитане – інтерпретувати інформацію із тексту*. Як-то: «Прокоментуйте життєве кредо головного героя роману «Тигролови» Григорія Многогрішного: «Сміливі завжди мають щастя» Чи поділяєте ви його переконання про те, що «краще вмерти біжучи, ніж жити гниючи»? Чи є підстави для проведення аналогій із сучасними реаліями? Свої роздуми презентуйте у формі есею» [3, с. 137]. Запропоновані варіанти індивідуальних чи групових навчальних проектів орієнтують на поглиблення вміння самостійної дослідницької, творчої діяльності, що дієво підвищує рівень читацької грамотності старшокласників.

Дидактичний потенціал рубрики «Запитання і завдання» реалізовано збалансованим використанням компетентнісно орієнтованих запитань і завдань репродуктивного, частково-пошукового та проблемного характеру, виконання яких допоможе учням удосконалювати

вміння III групи тестів PISA – уміння осмислювати та оцінювати зміст і форму тексту. Наприклад: «Стисло схарактеризуйте творчість митця. Ознаки яких художніх напрямів і стильових течій початку ХХ ст. знайшли відображення у його ліриці?», «Прочитайте поезії Є. Плужника. Зверніть увагу на висловлювання літературних критиків про творчість поета. Які їхні твердження, на вашу думку, найглибше характеризують творчу манеру митця? Відповідь аргументуйте» [3, с. 39], «Чим вразив вас вірш П. Тичини «Арфами, арфами...»? Поділіться своїми думками в класі», «Поміркуйте над дискусійним питанням: «Арфами, арфами...» – поетичне наслідування «Блакитної Панни» М. Вороного чи самобутній художній твір?», «Чи можна вірш «Арфами, арфами...» назвати модерністським твором? Свою думку аргументуйте» [3, с. 29]. Така система запитань і завдань сприятиме глибокому осягненню змісту і форми твору, формуванню ціннісного ставлення до проблем, порушених у творі, розумінню його стильових, жанрових особливостей і засобів виразності тощо.

Рубрика «Читацькі діалоги», у якій презентовано літературознавчий матеріал і слушні поради учням щодо опрацювання художнього твору, орієнтує на розвиток *умінь IV групи – уміння використовувати інформацію із тексту для практичного розв'язання проблем*. Наприклад, у процесі вивчення української постмодерної літератури учням необхідно визначити її основні риси. Рекомендується на прикладі оповідання Г. Пагутяк «Потрапити в сад», використовуючи прийом «повільного читання» і зосереджуючись на кожному абзаці тексту, перш за все звернути увагу на заголовок, що викликає ряд алюзій (Г. Сковорода «Сад божественних пісень», Іван Багряний «Сад Гетсиманський» тощо) [3, с. 232].

Отже, всі види роботи з навчальним матеріалом підручників – аналітико-синтетичні операції над текстом художнього твору, опрацювання відомостей про письменників, коментарів до художніх творів, теоретико-літературних понять, системи запитань і завдань – оптимально забезпечують процес розвитку читацької грамотності старшокласників.

**Ключові слова:** *шкільна літературна освіта, підручник української літератури, старшокласники, тести PISA, читацька грамотність.*

### Література:

1. Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA–2018; кол. авт. : М. Мазорчук та ін.; Український центр оцінювання якості освіти. Київ : УЦОЯО, 2019. 439 с.
2. Українська література. Рівень стандарту : підруч. для 10 кл. закл. заг. серед. освіти / А. М. Фасоля, Т. О. Яценко, В. В. Уліщенко та ін. Київ: Пед. думка. 192 с.
3. Українська література. Рівень стандарту : підруч. для 11 кл. закл. заг. серед. освіти / А. М. Фасоля, Т. О. Яценко, В. В. Уліщенко та ін. Київ: Оріон, 2019. 240 с.